

Міністерство освіти і науки України
Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола
Юридичне відділення

Кафедра права

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

ЮВЕНАЛЬНА ВІКТИМОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

Роботу виконала:

студентка групи Пб-21

Шаплай Аліна Анатоліївна

Науковий керівник:

Скиба В. М.

Тернопіль, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ ЯК ОКРЕМОГО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ.....	5
1.1 Зародження ювенальної віктимології у працях стародавніх мислителів.....	7
1.2 Розвиток віктимологічних знань у XX столітті.....	9
РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ЮВЕНАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ.....	14
2.1 Предмет та завдання ювенальної віктимології.....	14
2.2 Віктимна поведінка та віктимізація в системі кримінології.....	17
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ТА ЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ЮВЕНАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ.....	21
3.1 Загальні функції ювенальної віктимології.....	22
3.2 Спеціальні функції ювенальної віктимології.....	29
РОЗДІЛ 4. ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНА.....	32
4.1 Запровадження ювенальної юстиції.....	32
4.2 Складності впровадження.....	33
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Історія наукового становлення є обов'язковим, невід'ємним, актуальним, вкрай важливим та необхідним елементом в рамках комплексного змістовно-інформативного базису будь-якої галузі наукового знання. Дане твердження абсолютно рівною мірою стосується і «класичних», тобто досить розвинутих, і так званих «молодих», або ж відносно нових напрямів наукових досліджень. Це є необхідністю та загальноприйнятою вимогою в рамках як минулих, так і сучасних фундаментальних та прикладних, гуманітарних, природничих та точних наук [1, с. 39].

На основі виявлення, верифікації, фіксації та всебічного розгляду ключових попередніх етапів історичного розвитку певної науки вирішується комплекс важливих суто пізнавальних та інших завдань. Так, зазираючи у минуле, дослідник визначає та фіксує, по-перше, конкретні основні та додаткові причини, які стали поштовхом для розвитку певної системи/ галузі наукового знання в цілому. Ці причини можуть бути причинами соціально-об'єктивного, природно-об'єктивного та іншого характеру. Однак у їх історично причинній основі завжди знаходиться той чи інший елемент або сукупність елементів навколишньої об'єктивної дійсності, часто досить гострого проблематичного характеру. По-друге ж, дослідник виявляє історичні етапи спочатку наївного, інтуїтивного, безсистемного сприйняття, а потім вже і суто зрілого, ґрунтового наукового осмислення тієї чи іншої проблематичної дійсності. Таким чином, дослідник відтворює історію формулювання та перегляду, власне, і безпосереднього формування об'єкта та предмета, цілей та завдань, напрямів, функцій та принципів тієї чи іншої системи або галузі наукового знання.

По-третє, виявлення, верифікація, фіксація та всебічний розгляд дослідником історії наукового становлення забезпечує оцінку та аналіз ним попередніх помилок, недоліків у межах даної системи/галузі наукового знання.

За допомогою зазначених дій формулюються, у свою чергу, загальна стратегічна та тактична перспектива подальшого наукового розвитку, подальшого цілісного опанування тієї чи іншої актуальної наукової проблематики. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку віктимологічного вчення розроблено у працях В.В. Голіни, Б.В. Головкіна, А.О. Джужи, О.М. Джужи, В.О. Тулякова, В.І. Шакуна та інших учених. Однак становлення ювенальної віктимології як окремого кримінологічного вчення ще не досліджувалось.

Предметом даного дослідження є ювенальна віктимологія: реальність сьогодення.

Об'єктом даного дослідження є становлення ювенальної віктимології як окремого кримінологічного вивчення.

Метою даної курсової роботи є проаналізувати систему та значення функції ювенальної віктимології.

З поставленої мети випливають такі **завдання**:

- Встановити поняття та зміст ювенальної віктимології;
- Визначити основні етапи становлення ювенальної віктимології як окремого кримінологічного вивчення;
- Проаналізувати систему та значення функції ювенальної віктимології.

Структура роботи. Дана наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ ЯК ОКРЕМОГО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Ювенальна віктимологія становить досить актуальну, соціально важливу сферу науково-кримінологічного знання та дослідження. Дана система та галузь науково-кримінологічного знання зумовлюється власним, очевидним надзвичайно гострим соціальним та суто кримінологічним причинно-предметним контекстом – вчиненням кримінальних злочинів проти неповнолітніх та або малолітніх осіб, причинами та наслідками вчинення проти них тих чи інших злочинних діянь.

Питаннями, які в тому чи іншому аспекті осмислювалися в рамках ювенальної віктимології раніше та осмислюються в ній сьогодні, є питання про глибокі, фундаментальні причини, чинники, наслідки ювенальної віктимності, віктимізації та заходи із її попередження.

Дослідження історії наукового становлення даної підгалузі загальної віктимології допоможе зрозуміти її суттєві науково-змістові, науково-методологічні та інші прогалини, визначити її новітні, подальші наукові цілі. Власне, історія наукового становлення ювенальної віктимології являє собою явну змістову лакуну, прогалину в рамках даної системи знань, яка має бути заповненою.

Отже, загальноісторична природність зародження ювенальної віктимології зумовлена не чим іншим, як саме давнім, значним, гостро-позитивним, ціннісно-етичним, моральним, тобто аксіологічним суспільним ставленням до всього комплексу соціальних, кримінально-правових та інших проблем дитинства, неповноліття, малолітства тощо.

У Євангелії від Матвія сказано: «Хто ж спокусить одне з цих малих, що вірують в Мене, то краще б такому було, коли б жорно млинове на шию йому почепити, і його потопити в морській глибині» [2, с. 93]. Велике кримінально-

правове, антивіктимологічне значення мають і окремі положення іудейсько-християнських Десятьох заповідей (Книга Вихід): не вбивай, не кради, не чини перелюбу, не жадай дому ближнього свого, не жадай дружини ближнього свого, ані раба його, ані невільниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого [3, с. 21].

Саме тому В.А. Лелеков та Є.В. Кошелева прямо зазначають: «У Священному Писанні містяться зачатки ювенальної кримінології» (і, таким чином, на нашу думку, безумовно, ювенальної віктимології).

У Біблії містяться поради батькам, суспільству із виховання (зокрема, і антикримінального, і антивіктимного) дітей, засуджується безкарність» [4, с. 32].

У Сурі ж 17:31 Корану сказано: «Не вбивайте дітей своїх, побоюючись злиднів, бо Ми забезпечуємо їхнє і ваше харчування. Воістину, вбивати дітей – тяжкий гріх» [5]. Якщо, у свою чергу, звернутися не до релігійних, а до стародавніх світсько-етичних основ ювенальної кримінології та віктимології, то слід згадати античних грецьких та римських мислителів.

1.1 Зародження ювенальної віктимології у працях стародавніх мислителів

У ювенологічних вченнях Стародавньої Греції превалювали ідеї раннього антивіктимного та антикримінального виховання та захисту дітей і молоді в інтересах полісно-державних, полісно-республіканських інститутів.

Так, безумовними та вкрай необхідними прямими і опосередкованими виховними засобами попередження дитячої та юнацької криміналізації та віктимізації давньогрецькі мислителі-філософи Протагор, Сократ, Платон та Аристотель вважали: суворий підбір для підростаючого покоління художніх творів, роздільне виховання юнаків та дівчат, призначення громадських вчителів за рахунок держави, високоморальне виховання молодих громадян, регулювання шлюбів та народжень, боротьбу із пияцтвом та лихослів'ям, організацію дитячого і молодіжного корисного дозвілля тощо [4, с. 27].

Відомі ж давньоримські філософи, історики Цицерон, Тацит, Квінтіліан, Плутарх та інші небезпідставно вважали, що явними, очевидними причинами ювенальної віктимізації та криміналізації є: юридична і фактична безкарність злочинців та їхнє власне розвинуте почуття безкарності, загальне недодержання громадянами законів, античні, зокрема римські елітно-патриціанські, системи виховання дітей та молоді (вони, мовляв, розбещують юнацтво, розвивають у ньому культ багатства, розкоші, нестримного гедонізму, а не скромності, працьовитості та добродійства), негативний, зокрема кримінальний, поведінковий приклад власних батьків та багатьох інших дорослих осіб (пияцтво, перелюбство, непристойність, лихослів'я, бійки, войовничість тощо), тілесні покарання (вони надзвичайно озлоблюють, криміналізують і віктимізують малолітніх осіб, дітей).

Відомі ж давньоримські філософи, історики Цицерон, Тацит, Квінтіліан, Плутарх та інші небезпідставно вважали, що явними, очевидними причинами ювенальної віктимізації та криміналізації є: юридична і фактична безкарність злочинців та їхнє власне розвинуте почуття безкарності, загальне недодержання

громадянами законів, античні, зокрема римські елітно-патриціанські, системи виховання дітей та молоді (вони, мовляв, розбещують юнацтво, розвивають у ньому культ багатства, розкоші, нестримного гедонізму, а не скромності, працьовитості та добродійства), негативний, зокрема кримінальний, поведінковий приклад власних батьків та багатьох інших дорослих осіб (пияцтво, перелюбство, непристойність, лихослів'я, бійки, войовничість тощо), тілесні покарання (вони надзвичайно озлоблюють, криміналізують і віктимізують малолітніх осіб, дітей) [4, с. 27-28].

Усе сказане безпосередньо стосується також і відповідних думок, поглядів величезної кількості мислителів Середньовіччя, Нового та Новітнього часів. Так, наприклад, Франсуа Рабле, Мішель Монтень, Еразм Роттердамський, Томас Мор, Мартін Лютер, Шарль Монтеск'є, Чезаре Беккарія, Ян Амос Коменський, Джон Локк, Франсуа Фенелон, Жан-Жак Руссо, Іоганн Песталоцци у своїх філософських, загально-правових, кримінально-правових та інших працях висловлювали думки про те, що попередження злочинів є важливішим, ніж покарання за його вчинення [4, с. 27].

У цьому погляді, безумовно, відтворюється безпосередня ювенально-віктимологічна проблематика, яка наголошує на необхідності не лише попередження кримінальних дій стосовно неповнолітніх осіб з боку потенційних злочинців, але й антивіктимно-профілактичної роботи серед дітей, юнацтва, підлітків. Саме ж попереднє формування загальної та власне ювенальної віктимології пов'язано, у свою чергу, зі становленням та розвитком кримінологічного знання як такого та його предметно-проблематичного, змістовно-проблематичного наукового поля.

Так, у межах антропологічної, соціологічної та біосоціологічної наукових шкіл у кримінології (Ч. Ламброзо, А. Кетле та Ф. фон Ліст) відтворюється, актуалізується, розглядається та вирішується питання про причини вчинення кримінальних злочинів [5, с. 27].

1.2 Розвиток віктимологічних знань у XX столітті

Однак даний суто кримінологічний акцент зосереджується на проблематиці формування особистості та кримінальних нахилів виключно потенційного та/або фактичного злочинця, комплексу причин, витоків його протиправної поведінки тощо. Даний суб'єктно-центричний підхід до проблематики причин вчинення кримінальних злочинів не передбачав урахування чинника жертви чи потерпілої особи в рамках протиправного діяння в якості, як це не дивно, активної, віктимно-провокуючої, віктимно-активної, «віктимно-винуватої» сторони. Віктимологічна «революція» у світовій, зокрема європейській, кримінології пов'язана з ім'ям та вагомим науково-кримінологічним внеском німецького науковця-правника Г. Гентінга.

У своїх працях «Зауваження по інтеракції між злочинцем і жертвою» та «Злочинець і його жертва. Дослідження із соціобіології злочинності» він зазначав, що «жертву слід розглядати як один із причинних факторів злочину», що «жертва злочину не повинна розглядатися як пасивний об'єкт, тому що вона – активний суб'єкт процесу криміналізації і, таким чином, власної віктимізації» [6, с. 18].

Так, сам Г. Гентінг надзвичайно чітко зазначав із цього приводу таке: «Якщо ми вважаємо, що є природжені злочинці, то є і природжені жертви» [6, с. 37]. Така позиція відтворює суто антропологічний підхід тепер у рамках віктимологічного знання. Загалом, поведінка людини за своєю природою може бути не лише злочинною, але й віктимною, тобто небезпечною для неї самої, необережною, ризикованою та, таким чином, за певної ситуації може стати приводом для вчинення злочинного діяння [8, с. 41].

Таким чином, віктимологія як така є досить новим, «молодим» підгалузевим напрямом у рамках системи кримінологічного знання. Так, наприклад, А.І. Савельєв зазначає з цього приводу: «Натепер, коли науковий прогрес багато в чому є наслідком диференціації та інтеграції окремих галузей наукового пізнання, з урахуванням значущості проблеми охорони громадян,

яким найбільшою мірою загрожує віктимізація, постає питання про необхідність всебічного вивчення жертв злочинів. Цю роль взяв на себе порівняно новий напрям кримінології – віктимологія, і низка вчених дотримуються думки про необхідність виокремлення в її рамках ювенальної віктимології» [9, с. 61].

А.О. Борисова, зі свого боку, також зазначає щодо історії розвитку загального віктимологічного знання: «Протягом тривалого часу правоохоронні органи однобічно орієнтувалися на роботу навколо злочину та злочинця без належної уваги до жертви злочину. Як наслідок, від нагоди до нагоди проводяться заходи віктимологічної профілактики, і в цілому потерпіла особа нерідко розглядається лише як джерело інформації про злочинця та злочин, як учасник (сторона) кримінально-процесуальних відносин.

Між тим майже усе світове співтовариство починаючи із кінця 1940-х років послідовно впроваджує ідею захисту жертв злочинів від свавілля злочинців та властей. У цьому напрямі вдосконалюється національне законодавство, проводяться семінари, симпозіуми, створюються різного роду соціальні служби, фонди допомоги, дома довіри та порятунку потерпілих. Поряд із професійною діяльністю за фактом злочину не менш професійно проводиться робота із жертвами злочинів в інтересах недопущення їхньої повторної віктимізації» [10, с. 19].

Однак першим науковцем-правником, науковцем-кримінологом, який запровадив у науковий обіг поняття «віктимологія», був румунський дослідник Б. Мендельсон. Так, у 1975 році у монографії «Загальна віктимологія» він запропонував віктимологічну концепцію «клінічної» або «практичної» віктимології, до змісту поняття якої мали бути включені не лише жертви злочинів, але й жертви природних катаклізмів, геноциду, етнічних конфліктів, війн [6, с. 19].

Загалом, П.В. Сорокун виділяє чотири етапи розвитку суто віктимологічного знання: 1) перша половина XIX ст., коли ця проблематика була вперше актуалізованою А. Фейєрбахом («Документальний виклад

знаменитих злочинів») та Ф.Т. Джасом («Вбивство та мотиви»); 2) середина ХХ ст., коли з'явилася перша віктимологічна стаття вже згаданого Г. Гентінга «Злочинець та його жертва»; 3) друга половина ХХ ст., коли вийшли у світ науково-віктимологічні праці Б. Мендельсона («Походження та доктрина віктимології», «Загальна віктимологія») та праці Ф. Вертхама, А. Фаттаха, Х. Нагеля та Р. Гассера; 4) 70-80-ті роки ХХ ст., коли було засновано Всесвітнє товариство віктимологів [11, с. 10].

Що ж стосується відокремлення нині власне ювенальної віктимології від загальної, то, наприклад, британський дослідник наводить таку науково-історичну довідку з цього питання: «У більшості британських наукових досліджень з проблематики «молодь та кримінальні злочини» увага фокусується на молодих людях в якості правопорушників, а не жертв кримінальних злочинів.

Однією із перших спроб зосередитися на проблематиці ювенальної віктимізації слід вважати дослідження Моубі (1979 р.), яке проводилося щодо учнів від 11 до 15 років із двох шкіл Шеффілду. Він виявив, що 40 відсотків стали жертвами крадіжок, а 25 відсотків були жертвами фізичного нападу. Загалом 67 відсотків повідомили, що вони були жертвами злочинів» [12, с. 20].

Суттєвою етапно-змістовою «революцією» саме у західній ювенальній віктимології стали запровадження та розвиток декількох авторитетних теоретичних моделей, науковим призначенням яких є пояснення поступового, а також «не» механізму дитячої, малолітньої та неповнолітньої віктимізації.

Так, К.В. Вишневецький зазначає, що найбільш поширеною західною моделлю є циклічна модель, згідно з якою насильство, протиправні діяння по відношенню до дітей здійснюють переважно особи, які самі у дитинстві стали жертвами подібного насильства.

Представником цієї моделі є відомий американський кримінолог-віктимолог К. Дадж. Він дослідив цикл розвитку агресивних тенденцій у дитини, проаналізувавши соціальні умови розвитку 309 чотирьох літніх дітей у дитячих садочках штатів Тенісі та Індіана. К. Дадж взяв інтерв'ю у матерів,

персоналу, вивчив також необхідні психологічні параметри у дітей. Він використовував метод прямого спостереження. Було виявлено, що діти, які зазнавали фізичного насильства в сім'ї, були більш агресивними по відношенню до інших дітей: «індекс агресії» у скривдженої дитини був на 93 % вищий, ніж у інших дітей.

К. Дадж дійшов висновку про те, що дитина, яка раніше стала жертвою насильства в сім'ї, була найменш здатною обробити інформацію та вирішити проблеми міжособистісного спілкування у толерантній формі. К. Дадж вважає, що модель агресивної поведінки, яка відтворюється у ранньому дитинстві, може здійснити екстраполюючий вплив на майбутні дії агресії в тому числі й у формі злочинів проти суспільства.

Віктимізація дитини, таким чином, детермінує криміналізацію дорослої особи [13, с. 26].

Іншою моделлю, яка свого часу увійшла у науковий ювенально-віктимологічний загальної, так і ювенальної віктимології – розкриттю та обґрунтуванню віктимо-провокуючої, віктимо-активної поведінки потенційної неповнолітньої жертви кримінальних злочинів. Так, у цій моделі акцент робиться на необхідних, важливих характеристиках та ролі самого молодого «віктима». Ця модель включає в себе три особливих підходи до проблеми жорсткого поводження із дітьми, які характеризуються як психодинамічна модель, модель психічного захворювання та модель рис характеру [13, с. 67].

Не менш актуальною є і так звана кримінологічно-інтеракціоністська модель. Її засновники (Х. Мартін) виділяють три основні чинники жорстокого поводження із дітьми, потенційними майбутніми неповнолітніми, малолітніми віктимами. Цими чинниками є: роль дитини, випадкові події, структура дисфункціональної родини [13, с. 67].

Однією із науково перспективних західних віктимологічних моделей є соціолого-культурологічна модель Н. Полянські. Ця модель розглядає жорстоке поводження із дітьми як результат суспільних напружень, які є первинними причинами зловживань. До цієї моделі можуть бути віднесені такі приватні

соціо-віктимологічні моделі, як, наприклад, модель соціального напруження, соціально-психологічна модель та психосоціологічна модель [13, с. 26].

В нашій країні досі поза увагою правоохоронців залишаються тисячі малолітніх та неповнолітніх осіб, які стали жертвами злочинних посягань. Справедливо підмітили вітчизняні науковці, що в Україні й досі немає структури, яка б мала своїм завданням захист неповнолітньої особи – жертви злочинного посягання, потерпілого від інших правопорушень, деприванта.

Є.Д. Якімова слушно зазначає: «Можна виділити деякі країни, де віктимологія зокрема, і ювенальна розвивається найбільш інтенсивно (США, Німеччина, Канада, Швейцарія, Японія, Італія,) і де відбувається активна розробка практичних аспектів віктимологічного напрямку профілактики правопорушень. Так, наукові центри у деяких університетах США організовують спеціальні віктимологічні клініки.

У навчальних закладах поліції Німеччини викладається спеціальний курс із основ віктимології, читаються лекції із застосування положень цього курсу в поліцейській практиці. В Японії застосовуються спеціальні лабораторії психології, виховної праці, які досліджують особистість та поведінку потерпілих осіб, шкоду, яку їм було завдано, форми взаємин між жертвою та правопорушниками» [14, с. 56].

Сучасна ювенальна віктимологія становить собою окрему, актуальну, важливу, корисну та досить розвинуту підгалузь загальної віктимології та кримінології.

Її науково-історичними витоками є природне, стародавнє та перманентне суспільно-чутливе, суспільно-обережливе, суспільно-охоронне ставлення до соціальних та, зокрема, кримінально-правових проблем дитинства, малолітства та неповноліття. Історія наукового становлення даної сфери віктимологічного та кримінологічного знання відтворюється в комплексному, загально-цільовому науково-віктимологічному контексті – визначенні та дослідженні неповнолітньої та малолітньої жертви кримінального злочину як

віктимоактивної, віктимо-провокуючої сторони в рамках того чи іншого протиправного діяння.

РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ЮВЕНАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ

2.1 Предмет та завдання ювенальної віктимології

Віктимологія (від лат. *juvenalis* – юний, юнацький) означає «статевонезрілі», а термін «віктимологія» – «вчення про жертву» (від лат. *victima* – жертва і грецьк. *logos* – вчення) - напрямок кримінології, що вивчає кількісну та якісну характеристики жертв злочинів, закономірності їхніх взаємовідносин зі злочинцями, з метою вдосконалення форм і методів запобігання злочинності.

Предметом віктимології, а точніше кримінальної віктимології є:

- жертви злочинів;
- відносини, що пов'язують злочинця та жертву;
- ситуації, які передують злочину.

Функції віктимології:

- пізнавальна - полягає у вивченні особи потерпілого, станів віктимності та віктимізації з метою розробки відповідних заходів запобігання їм;
- інформаційна - передбачає надання рекомендацій щодо розкриття та розслідування діянь, скоєних за наявності взаємозв'язку між злочинцем і жертвою;
- прикладна - визначається тим, що її знання використовуються у правотворчій і правозастосовній діяльності, зокрема, при індивідуалізації відповідальності підсудних, зважаючи на поведінку потерпілих, а також для розробки науково обґрунтованих заходів віктимологічної профілактики злочинів.

Завданням віктимології є встановлення більш повної картини латентної злочинності через виявлення потерпілих від невідомих або прихованих

злочинів, а також удосконалення механізмів компенсації шкоди потерпілому на справедливій основі.

Віктимологія вивчає жертву щодо її морально-психологічних і соціальних характеристик, які впливають на її вразливість, та ситуації, що передують злочинів, а також ситуації безпосереднього вчинення злочину. Це дає змогу отримати відповіді на запитання: як у таких ситуаціях у взаємодії з поведінкою злочинця криміногенно-провокаційно виявляється поведінка жертви.

У кримінологічних дослідженнях минулого головна увага приділялася поведінці злочинця, а потерпілий від злочину, переважно, фігурував як учасник кримінального процесу. Водночас, взаємозв'язок злочинця та потерпілого має важливе кримінологічне значення. Із метою об'єктивного дослідження механізму конкретного злочину необхідно вивчати не тільки злочинця, а й жертву злочину. Це зумовлюється тим, що приводом до злочинного посягання й умовою, що полегшує його вчинення, іноді може бути й поведінка потерпілого.

Таку поведінку у кримінології називають віктимною, а розділ кримінології, що вивчає пов'язані з цим проблеми, - віктимологією.

Зарубіжні вчені розрізняють віктимологію в широкому та вузькому її значеннях. У широкому значенні віктимологія - це окрема наука, що вивчає як жертв злочинів, так і жертв певних соціальних і природних явищ (війн, стихійних лих тощо). Віктимологія ж у вузькому значенні (кримінальна віктимологія) - частина кримінології, тобто галузь знань про жертву злочину та її роль у генезі злочинної поведінки.

Поняття "жертва" походить від лат. *victima* - жива істота, принесене в жертву богу, жертва. Згодом, однак, ритуальне слово "жертва" стає ширшим за значенням і більш глибоким за змістом поняттям.

В даний час в мові "жертва" розглядається в широкому і вузькому сенсах. У широкому сенсі цього поняття жертвою є будь-яка форма матерії, нормального стану якої завдано збитків.

Однак в рамках віктимології жертву слід розуміти у вузькому сенсі - як людини, якій завдано фізичний, моральний або майнову шкоду від злочинних дій інших осіб, незалежно від того, визнаний він потерпілим у встановленому законом порядку і оцінює чи себе таким суб'єктивно.

Таким чином, поняття "жертва злочину" більш широке, ніж поняття "потерпілий від злочину". У свою чергу, в сферу впливу права, зокрема кримінально-процесуального закону, потрапляє далеко не кожна жертва злочину, а лише така, яка офіційно визнається учасником кримінального процесу, з усіма наслідками, що випливають звідси наслідками. Для визначення такої жертви кримінально-процесуальний закон вводить поняття "потерпілий". Слід зазначити, що в результаті злочину шкода заподіюється не тільки конкретній людині або юридичній особі, а й державі, громадським інтересам, соціальним групам, природі. Але в рамках кримінальної віктимології жертва злочину персоніфікується виключно до конкретної людини, особистісні характеристики якого, взаємодіючи з факторами об'єктивної реальності, зумовлюють його як жертву злочину.

При цьому необхідно мати на увазі, що одні й ті ж неправомірні дії в залежності від умов, місця і часу можуть принести шкоду як окремій людині, так і групі людей.

2.2 Віктимна поведінка та виктимізація в системі кримінології

Ключовими в віктимології є, поряд з поняттям "жертва", також терміни "віктимна поведінка", "виктимізація".

Під віктимністю слід розуміти явище, що виявляється при взаємодії негативних факторів навколишнього середовища і характеристик особистості людини, що сприяє виникненню або розвитку криміногенної ситуації і характеризується підвищенням загрози даної особи стати жертвою злочину. Іншими словами, віктимна поведінка - здатність стати жертвою злочину. Чим вище рівень віктимності, тим більша ймовірність у особи стати жертвою злочину.

При цьому на рівень віктимності впливають різні фактори - зовнішні і внутрішні. Зовнішні фактори (негативні фактори навколишнього середовища) можуть виявлятися в найрізноманітніших формах, починаючи від часу доби і закінчуючи ефективністю правоохоронної діяльності. Внутрішні чинники виражаються в соціальних, морально-психологічних і біологічних характеристиках особистості людини.

Наприклад, повії мають високий рівень віктимності. Працюючи в темний час доби (конкретна ситуація, пов'язана з підвищенням почуття безкарності у злочинців в силу погіршення умов видимості і зменшення кількості сторонніх осіб), маючи "професію", розглянуту в суспільстві, як маргінальну, носії якої не мають поваги до себе і знаходяться в конфлікті з законом (соціальна роль дозволять припустити, що потерпіла не стане звертатися до правоохоронних органів з почуття сорому або з побоювань бути залученою до відповідальності) і, нарешті, будучи жінками (фізіологічний стан проявляється у фізичній слабкості по відношенню до злочинця-чоловікові), повії набувають здатність стати жертвою злочину. Саме ці обставини є одними з основних чинників терпимості багатьох повій до сутенерів, що забезпечують їм захист.

Слід зазначити, що рівень віктимності не є постійним. Зміни характеристик особистості людини і особливостей навколишнього середовища

призводять до зміни рівня віктимності. При цьому процес росту віктимності визначається як виктимизация, зниження - девіктимізація.

Таким чином, віктимна - характерна ознака, індивідуальне властивість або якість, а виктимизация - це процес, який існує тільки тоді, коли він має свої стадії розвитку і проявляється в конкретній злочинній ситуації. Багато дослідників відводять важливу роль вивчення процесу віктимізації і чинників, що формують віктимна, що обумовлюють перехід "віктімального потенціалу" в "віктімальний детермінізм".

Розглядаючи мету віктимології як галузі знань в системі кримінології, необхідно позначити її двоякий характер: науковий і практичний. Наукова мета передбачає дослідження жертв злочинів, особливостей їх віктимності і віктимізації, а також ефективності методів профілактичного впливу. Практична мета віктимології виражається в протидії злочинності в цілому.

Завдання віктимології формуються або в рамках позначених цілей, або комплексно. Так, комплексними завданнями віктимології є:

- вивчення елементів предмета віктимології;
- дослідження правового регулювання підтримки і захисту жертв злочинів, відшкодування заподіяної злочином шкоди, а також віктимологічної профілактики;
- проведення кримінологічної експертизи законопроектів та чинних нормативно-правових актів з метою доповнення їх нормами, що регулюють віктимологічні питання;
- прогнозування змін віктимності і віктимізації на загальному і груповому рівні;
- планування діяльності щодо здійснення віктимологічної профілактики;
- виявлення недоліків в віктимологічній профілактиці;
- вивчення зарубіжного досвіду віктимологічної профілактики;
- розробка нових форм і методів віктимологічної профілактики і ін.

Методологія віктимології характеризується застосуванням широкого переліку методів наукового пізнання: загальнонаукових і спеціальних. В якості спеціальних методів пізнання віктимологія задіє метод опитування, метод спостереження, метод вивчення документів, методи вибіркового статистичного дослідження, метод моделювання і експерименту, метод тестування та інші. Всі ці та багато інших методів спрямовані не тільки на більш глибоку розробку теоретичних положень даної галузі знань, а й на краще їх практичне застосування в діяльності правоохоронних органів по протидії злочинності.

Структура віктимології знаходить своє відображення в загальній і особливою частинах кримінології: загальні проблеми віктимології є елементом загальної частини кримінології, а віктимологія окремих видів злочинності, груп злочинів, груп потерпілих входить в особливу частину кримінології (це приватні віктимологічні теорії). Тобто віктимологія, по суті, розчинена в кримінології.

Теоретичну основу кримінологічних досліджень в області віктимології складають праці вітчизняних і зарубіжних вчених в області теорії і методології віктимологічних знань (П. С. Дагель, В. Е. Квашис, Б. Мендельсон, В. І. Полубііскій, Д. В. Рівман, Л. В. Франк і інші), вчення про жертву злочину, присвячені віктимологічній профілактиці (Т. П. Будякова, В. І. Задорожний, Д. В. Рівман, В. С. Устинов і інші) і віктимологічних попередження злочинності (Ю. М. Антонян, Т. В. Варчук, К. В. Вишневецький, В. Е. Квашис, Е. Ф. Побігайло, А. Л. Рєпецкая, О. В. Старков, Д. А. Шестаков, В. Е. Еміне і інші), теорії кримінальної безпеки (М. М. Бабаєв, Г. Г. Горшенков, С. Я. Лебедєв, В. А. Плешаков), а також дослідження з кримінально-правовим і кримінологічних проблем протидії злочинності, особливо їх віктимологічні аспекти (А. А. Гаджиєва, А. А. Глухова, Г. Н. Горшенков, Н. А. Кабанов, О. М. Клещина, Е. Л. Сидоренко, Б. В. Сидоров, В. Е. Христенко та інші), що включає заходи профілактики та забезпечення безпеки (А. В. Майоров, А. А. Тер-Акопов, В. Н. Щедрін, І. Н. Сердюченко).

Таким чином, слід зазначити, що віктимологія являє собою кримінологічне вчення, що вивчає віктимність як специфічне об'єктивно-особистісне явище, що зумовлює можливість стати жертвою злочину; віктимізацію як процес формування передумов стати жертвою злочину; характеристики, особливості віктимної поведінки і типологію особистості жертви; а також форми і методи віктимологічної профілактики.

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ТА ЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ЮВЕНАЛЬНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ

Ювенальна віктимологія є невід'ємною частиною кримінології, а її призначення є складовою завдань гуманітарної науки взагалі. В. С. Зеленецький зазначає, що теорія боротьби зі злочинністю виконує такі функції: фактографічну (описову), пізнавальну, епістемо-логічну, інформаційну, евристичну, прогностичну, пояснювальну, інтегративну (синтезуючу), аксіологічну (оціночну), систематизації, уніфікації, раціоналізаторську, праксеологічну (практично-прикладну), генетичну, методичну, управлінську (орієнтуючу), методологічну, ідеологічну, нормативну, освітньо-виховну, світоглядну та гуманістичну [2, с. 25].

В. О. Навроцький зазначає, що наука в житті суспільства відіграє пізнавальну, критичну та практичну функції [15, с. 29].

З нашої точки зору, доцільним буде виокремлення двох груп функцій ювенальної віктимології. Перша група - це загальні функції, що розкривають значення цієї теорії для суспільства та її роль у науковому бутті [6, с. 92]. Друга група функцій - спеціальні, які характеризують значення ювенальної віктимології в системі наук про протидію злочинності.

3.1 Загальні функції ювенальної віктимології

До загальних функцій ювенальної віктимології, на нашу думку, належать такі: евристична, світоглядна, гносеологічна, синтетична, пояснювальна, логічна, праксеологічна, методологічна, прагматична, прогностична, правового моделювання, політична, ідеологічна, виховна та навчальна.

Перейдемо до безпосереднього аналізу загальних функцій ювенальної віктимології.

Евристична функція - одна з головних, фундаментальних функцій. Її значення полягає у відкритті нових, раніше невідомих знань про запобігання злочинності щодо неповнолітніх. Ця функція є базовою, визначальною для всіх інших функцій, адже завдання, яке вона виконує, є фактично головним завданням, і, в кінцевому підсумку, - метою самої теорії неповнолітніх - жертв злочинів.

Протягом існування наукового знання завжди однією з його найважливіших ознак, проявом його сутності було відкриття нових, ще невідомих закономірностей існування навколишнього світу. Будь-яка галузь наукового знання здійснює пошук нових процесів та явищ, які раніше були невідомі в межах свого предмета. Крім того, евристична функція знаходить свій прояв у висвітленні прихованих властивостей та характеристик вже вивчених об'єктів, явищ, процесів, що, у свою чергу, може стати базою для доповнення вже існуючих теоретичних положень, розкритті нових рис та зв'язків у закономірностях, що вже сформульовані.

Відкриття, зроблені в межах окремої науки або теорії, окрім внутрішнього значення, можуть позитивно впливати на виробництво нових знань в інших галузях. Окрім суто теоретично-пізнавальної спрямованості евристичної функції науки, неважко помітити її прикладне, загально-соціальне значення. Евристична функція науки завжди була і залишається головним фактором прогресу людства. Своїми досягненнями існуюча цивілізація багато

чим зобов'язана покликанню науки шукати проблемні питання та розв'язувати їх, результатом чого є відкриття, народження нового знання [16, с. 29].

Евристична функція ювенальної віктимології, на відміну від теоретико-пізнавальної функції, означає не засвоєння та систематизацію отриманих знань, а здобуття нових, раніше невідомих знань про кримінологічний захист дітей. Запобігання злочинності щодо неповнолітніх. Евристика (від гр. «heurisko» - відшукую, відкриваю) - мистецтво винаходу; керівництво стосовно того, як методичним шляхом знаходити нове [11, с. 30].

Світоглядна функція ювенальної віктимології полягає у формуванні уявлень щодо ставлення суспільства до кримінологічного захисту неповнолітніх, кримінологічних заходів та засобів забезпечення ювенальної безпеки. Вона проявляється у вигляді створення ювенальних правових ідеалів та ювенальних правових цінностей, а також формуванні юридичних понять, категорій та конструкцій.

Значення гносеологічної, або пізнавальної, функції ювенальної віктимології полягає в тому, що, починаючи з формування ідеї кримінологічного захисту неповнолітніх в історії розвитку юридичної думки, до сьогоднішніх часів, людство, окремі соціальні групи та дослідники вивчають ефективність кримінологічних засобів запобігання злочинності щодо неповнолітніх, пошуку оптимальної ювенальної кримінологічної моделі. Ця діяльність побудована на раціональній, свідомій діяльності людини. Одержання, накопичення й засвоєння знань про особливості неповнолітніх як особливої кримінологічної категорії стає запорукою формування концепції ювенальної віктимології як такої.

Пізнавальна функція ювенальної віктимології також полягає у вивченні таких правових явищ, як «злочинність щодо неповнолітніх», «ювенальна кримінологія», «кримінологічні засоби та технології у системі запобігання злочинності щодо неповнолітніх» тощо; у засвоєнні отриманих знань щодо закономірностей виникнення, розвитку і функціонування ювенальної віктимології; у формуванні загальних уявлень про кримінологічні та ювенальні

явища, обумовлених предметом теорії; у констатації існуючого стану злочинності стосовно неповнолітніх.

У прямій залежності від пізнавальної функції знаходиться, перш за все, синтетична функція ювенальної віктимології, яка забезпечує об'єднання окремих достовірних знань про запобігання злочинності щодо неповнолітніх в єдину цілісну систему. Важливим елементом цієї функції є проведення свого роду інвентаризації комплексних ювенальних досліджень, що існують в теорії протидії злочинності на сьогодні.

Пояснювальна функція полягає у виявленні причинних залежностей, різноманіття зв'язків механізму запобігання злочинності щодо неповнолітніх з певним історичним етапом розвитку суспільства, істотних характеристик походження, функціонування та розвитку окремих елементів ювенальної віктимології [15, с. 29].

За допомогою логічної функції можна визначити місце ювенальної віктимології у системі кримінологічного знання, механізмі запобігання злочинності. Панує думка про те, що правова наука є не тільки пізнавально-теоретичною, але й «виробничою» в розумінні безпосереднього активного впливу на законодавство і практику його застосування [17, с. 91]. Логічна функція ювенальної віктимології також забезпечує формування нормативних приписів стосовно кримінологічного захисту дитинства, а також розроблення найоптимальніших засобів практичної діяльності у сфері зниження рівня злочинності щодо неповнолітніх.

Праксеологічна функція ювенальної віктимології своєю особливістю має те, що розроблені в її межах висновки та пропозиції переводяться на рівень практичних дій учасників певних правовідносин. О. О. Івін, характеризуючи практичну значимість науки, зазначає, що наука існує не заради самої себе, а заради тої користі, яку вона здатна принести суспільству [4, с. 11]. Але при цьому він підкреслює, що прив'язувати науку до практики і вимагати від неї негайних позитивних результатів небезпечно. Не стільки теоретична та пізнавальна зацікавленість вченого, скільки потреби суспільства стимулюють

постійний розвиток науки. Тому наука існує, у першу чергу, для того, щоб забезпечити ефективність соціальної практики людей [4, с. 21].

Як зазначає В. О. Навроцький, практична функція кримінально-правової науки реалізується у виробленні пропозицій з удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування. Наука повинна не лише оцінити їх стан, тенденції розвитку, висловити критичні зауваження, але й бути конструктивною - допомогти усунути виявлені недоліки, сформулювати рекомендації та пропозиції щодо правильного вирішення відповідних питань у сфері протидії злочинам [5, с. 17].

Призначення ювенальної віктимології полягає в науковому забезпеченні реалізації на практиці вироблених нею практичних рекомендацій та пропозицій. Також ця функція дає змогу знаходити і викривати дефекти та недоліки чинного законодавства, фіксувати невідповідність правової норми кримінологічним потребам та викликам.

Методологічна функція ювенальної віктимології полягає в розробленні та вдосконаленні теоретичних та емпіричних методів, способів і прийомів дослідницької діяльності у сфері запобігання злочинності щодо неповнолітніх. Також завдяки цій функції відбувається отримання та примноження наукового знання; набуття знання у вигляді нових понять, категорій, законів, гіпотез, ідей, концепцій; організація використання нових знань у практичній діяльності [10, с. 12]. Методологічна база ювенальної віктимології є основою її існування та діяльності з продукування нових знань про запобігання злочинності щодо неповнолітніх.

Прагматична функція ювенальної віктимології полягає у передбаченні існування невідомих раніше фактів, явищ або їх властивостей у сфері кримінологічного захисту неповнолітніх, зв'язків між явищами, заснованому на теоретичних уявленнях про жертву злочину та неповнолітнього як жертви злочину.

Прогностична функція ювенальної віктимології (кримінологічного прогнозу злочинності щодо неповнолітніх у майбутньому) полягає в тому, що

висновки та рекомендації, розроблені зазначеною теорією, надають юридичній практиці дуже важливі орієнтири для її розвитку, вказують напрями руху ювенальних правовідносин у межах механізму запобігання злочинності.

О. Конт прогностику вважав основною функцією науки. Він зазначав, що істинне позитивне мислення полягає переважно в здатності знати, щоб передбачати, вивчати те, що є, і звідси передбачати те, що має статися відповідно до загального положення про незмінність природних законів [18, с. 41].

В. М. Сиріх зазначає, що прогностична функція юридичної науки яскраво проявляється при визначенні шляхів подальшого розвитку законодавства і практики його застосування. На його думку, можна достатньо точно передбачити успіх нормативно-правових рішень, що проектуються, чи, навпаки, спрогнозувати негативні наслідки їхньої дії. Це залежить від того, наскільки прийняте нормативно-правове рішення враховує та відповідає теоретичним положенням юридичної науки і вимогам законодавчої техніки, а також чи відповідає воно існуючому рівню економічних та культурних відносин у суспільстві [8, с. 27].

Вказана функція спрямована на праксеологічний результат. Зазначений результат найбільш точно описав В. О. Навроцький: «... кримінально-правова наука свою ... прогностичну роль виконує насамперед в аспектах: а) передбачення необхідних змін у законодавстві про протидію злочинам; б) оцінки майбутньої ефективності законодавчих новел; в) припущення про те, як ті чи інші нові законодавчі положення будуть застосовуватися у практичній правозастосовній діяльності. Якщо наука не заглядає наперед, якщо вона не йде попереду подій і не пропонує правильний шлях, то всі інші її функції стають у кращому випадку декларативними» [5, с. 27].

На підставі виявлення певних закономірностей та тенденцій ювенальна віктимологія формулює перспективи на майбутнє шляхом висунення гіпотез та прогнозів.

Зазначена функція, з юридичної точки зору, тісно пов'язана з функцією правового моделювання, яка полягає в розробленні юридичних моделей запобігання злочинності щодо неповнолітніх, функціонування механізму кримінологічного захисту дитинства.

Правове моделювання пов'язане з такою категорією, як ціль у праві -- це не тільки відбиття і закріплення існуючих суспільних відносин, але і своєрідна форма «майбутнього в теперішньому», прообраз (ідеальне передбачення) того суспільного стану (результату), до якого свідомо прагне законодавець [12, с. 76].

Політична функція ювенальної віктимології полягає у формуванні політичної думки, концепції кримінологічного захисту дитинства, відповідних програм діяльності державних органів та громадських організацій. Від неї залежить втілення ідей ювенальної віктимології у формування політичної позиції держави.

Ідеологічна функція ювенальної віктимології характеризується узагальненням та формуванням ідей, поглядів, уявлень про необхідність, форми та методи кримінологічного захисту дитинства. Також вона виявляється у цілеспрямованому впливі ювенальної віктимології передусім на правову, а також моральну, політичну свідомість людей, підвищення їх правової культури та зміцнення у суспільній свідомості ідеалів необхідності захисту неповнолітніх, соціальної допомоги зазначеній категорії осіб.

Виховна та навчальна функції ювенальної віктимології допомагають розв'язувати проблеми, що виникають у процесі правового виховання та підготовки майбутніх спеціалістів у сфері ювенальної превенції. Ювенальна віктимологія має концентрувати в собі високий рівень знань, результати надбання «колективного розуму», які розкривають сутність, зміст, закономірності функціонування та прогнозування розвитку вчення про віктимологізацію неповнолітніх, законодавства та практики його застосування у зазначеній сфері.

Ювенальна віктимологія має стати науковою базою для відповідної навчальної дисципліни та підґрунтям наукового та професійного розвитку спеціалістів, фахівців у сфері ювенальної превенції. Таке твердження засноване на висновку В. О. Навроцького про те, що саме кримінально-правова наука повинна серед безлічі наукових концепцій, теорій, ідей відібрати ті, які на сьогоднішньому етапі розвитку є панівними, достатньо аргументованими, такими, що перевірені часом та апробовані практикою, і запропонувати їх для вивчення в межах відповідної дисципліни [5, с. 17].

Враховуючи те, що ювенальна віктимологія є теорією юридичною та суспільною, на сучасному етапі цілком логічно було б усвідомити, що вона виконує ті ж функції, що й усі науки вказаного класу. Вивчення змісту та сфер реалізації функцій ювенальної віктимології говорить про те, що всі вони тісно зв'язані між собою, обумовлюють одна одну. Розглядати їх необхідно саме в системі з чітким розмежуванням, хоча реально дуже важко провести чітку межу між окремими функціями.

3.2 Спеціальні функції ювенальної віктимології

До спеціальних функцій ювенальної віктимології належать такі: інтеграційна, розподільна, стабілізуюча, оптимізуюча, узгоджувальна, системотворча, регулятивна, субординаційна, забезпечувальна, функція цілепокладання.

Інтеграційна функція ювенальної віктимології знаходить своє вираження в об'єднанні в єдине ціле системи правових норм, що регулюють правові відносини, пов'язані із кримінологічним захистом дитинства, мінімізації віктимологічного ризику неповнолітніх.

У сфері наукового знання щодо протидії злочинності інтеграційна функція найбільш повно характеризує сутність та призначення ювенальної віктимології, оскільки виокремлює серед засобів протидії злочинності ті, що спрямовані на забезпечення захисту дітей. Інтеграційну функцію необхідно розглядати як сукупний результат реалізації інших функцій ювенальної віктимології, які мають щодо неї службовий, так званий забезпечувальний, характер. Хоча це не позбавляє останніх сутнісного, системоутворюючого характеру.

Яке функціональне навантаження розподільної функції ювенальної віктимології? Справа в тому, що для належної реалізації розподільної функції ювенальної віктимології та «збалансування» розподілу заходів, що знаходяться в арсеналі запобігання злочинності щодо неповнолітніх, існує стабілізуюча функція. Її основне призначення -- розроблення принципів, методів та методик зниження віктимологічних ризиків неповнолітніх.

Оптимізуюча функція забезпечує відповідність та збалансованість функціонування кримінологічного механізму запобігання злочинності щодо неповнолітніх, гармонічну взаємодію складових.

Узгоджувальна функція обумовлює систему побудови та функціонування кримінологічного механізму запобігання злочинності щодо неповнолітніх у цілому, визначає місце кожного компонента, встановлює порядок і

послідовність їх реалізації, забезпечує координацію взаємодії елементів цього механізму [16, с. 98].

Системотворча функція ювенальної віктимології полягає в тому, що у вченні про запобігання злочинності щодо дітей спочатку синтезуються знання про засоби та методи запобігання цьому виду соціальної практики, а потім - виокремлюються в окреме знання в межах певної галузі науки. Існування цієї функції підтверджується ще й тим, що проблеми досліджуваної сфери розглянуто в межах таких наук, як кримінологія, кримінальне право, кримінально-виконавче право, кримінальний процес тощо.

Регулятивна функція визначає сталий розвиток структурних компонентів ювенальної віктимології, передбачає їх взаємодію та реалізацію відповідно до науково-обґрунтованих засад кримінологічного захисту дитинства.

Субординаційна функція відображає відносини підпорядкування в механізмі запобігання злочинності щодо неповнолітніх. Розуміння даної функції базується на розгляді механізму запобігання злочинності щодо неповнолітніх як складного системного утворення, у якому всі компоненти взаємопов'язані та залежать один від одного, знаходяться в єдиному субординаційному підпорядкуванні. У разі дисфункції субординації в цьому механізмі можливе виникнення не тільки внутрішніх проблем, що відбивається в неадекватному або необґрунтованому застосуванні кримінологічних заходів, а й ненормальне застосування інших заходів, що знаходяться в арсеналі ювенальної віктимології (кримінально-виконавчих, профілактичних тощо).

Функція цілепокладання визначає цілі та завдання функціонування та розвитку кримінологічного механізму запобігання злочинності щодо неповнолітніх та його окремих компонентів. Зазначимо, що перед кожним компонентом цього механізму стоїть конкретно визначене завдання, що підпорядковується єдиній меті - досягнення мінімальних ризиків віктимологізації неповнолітніх. Призначенням ювенальної віктимології є таке розподілення завдань кожного етапу, яке б забезпечувало максимально ефективне досягнення цілей та завдань.

Необхідність виконання завдань зі стратегічного розвитку кримінологічного механізму запобігання злочинності щодо неповнолітніх обумовлює запровадження нової функції - функції сталого розвитку, або забезпечувальної функції. Головним призначенням цієї функції є підтримання цілісності, стійкості, рівноваги системи заходів, що застосовують у справі запобігання злочинності щодо дітей.

Функції ювенальної віктимології можна умовно поділити на дві групи. Перша група - це загальні функції, що розкривають значення цієї теорії для суспільства та її роль у науковому бутті. Друга група функцій - спеціальні, які характеризують значення ювенальної віктимології в системі наук про протидію злочинності.

До загальних функцій ювенальної віктимології належать такі: евристична, світоглядна, гносеологічна, синтетична, пояснювальна, логічна, праксеологічна, методологічна, прагматична, прогностична, правового моделювання, політична, ідеологічна, виховна та навчальна. До спеціальних функцій ювенальної віктимології належать такі: інтеграційна, розподільна, стабілізуюча, оптимізуюча, узгоджувальна, системотворча, регулятивна, субординаційна, забезпечувальна, функція цілепокладання [17, с. 38].

Враховуючи те, що ювенальна віктимологія є теорією юридичною та суспільною, на сучасному етапі цілком логічно було б усвідомити, що вона виконує ті ж функції, що й усі науки вказаного класу. Вивчення змісту та сфер реалізації функцій ювенальної віктимології говорить про те, що всі вони тісно зв'язані між собою, обумовлюють одна одну. Розглядати їх необхідно саме в системі з чітким розмежуванням, хоча реально дуже важко провести чітку межу між окремими функціями.

РОЗДІЛ 4. ЮВЕНАЛЬНА СИСТЕМА В УКРАЇНІ ТА СКЛАДНОСТІ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ

4.1 Запровадження ювенальної юстиції

На сьогодні дуже актуальним є питання розробки та діяльності ювенальної юстиції, оскільки підліткова злочинність в Україні викликає глибоке занепокоєння та породжує потребу пошуку засобів її попередження.

На даний час система ювенальної юстиції в державі в стані створення.

Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011, підтримана Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, якою повинна бути створена повноцінна система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, та дія якої зможе забезпечити ефективність та законність усіх рішень стосовно дітей, у яких виникли проблеми з законом, пов'язана з соціальною підтримкою та перевихованням. Також розвине та сформує думку громадськості щодо питання зменшення рівня дитячої злочинності та особливості захисту прав дитини[21].

Початком стало прийняття нового кримінально процесуального кодексу України, глава якого розглядає кримінальне провадження щодо неповнолітніх [22].

Ще одним важливим етапом по введення ювенальної юстиції в Україні були зміни до Конституції передбаченні у Законі України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 року, яким передбачалось творення ювенальних судів[23].

4.2 Складності впровадження

Процесуальна норма чи спосіб її застосування досі не відповідає інтересам українських дітей: затримання дітей, допити, тримання в місцях позбавлення волі. Альтернатив покаранню, як-от примусове поміщення до закладів соціальної реабілітації з освітніми цілями, мало. Суд формально підійшов до вибору покарання, а система покарань залучила повторних правопорушників і псує долю дитини.

Українські правозахисники не сумніваються, що ювенальна юстиція має враховувати вікові, психофізіологічні та інші особливості розвитку молодих громадян. Діти часто не усвідомлюють серйозності своїх дій, не знають закону та знаходяться під впливом оточення.

Тому у розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх пріоритетом має бути профілактика. Для цього використовують інноваційні методи роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Діти та їхні батьки повинні мати доступ до безкоштовної правової допомоги, доступ до адвоката та цілодобовий центр екстреної допомоги. Необхідно розвивати програми відновного правосуддя шляхом впровадження ефективних засобів посередництва потерпілих та неповнолітніх правопорушників. При цьому у підлітків розвивається почуття відповідальності за свої вчинки і травми, а також позитивні зміни в поведінці. Участь громадськості у примиренні та вирішенні конфліктів, а також у розробці угод про компенсацію правопорушникам має значну цінність[24].

Чинне законодавство України не відповідає міжнародним стандартам, у тому числі через економічну та політичну нестабільність нашої країни. Наприклад, якщо поглянути на українські сім'ї через європейське законодавство, то виявиться, що більшість із них недостатньо незаможні, що є приводом позбавити батьківського права та віддати дітей до дитячих будинків. Проте зростання та умови проживання українських дитячих будинків не

відповідають рівню подібних закладів у Європі. Тому експерти рекомендують не тиражувати «західну модель» ювенальної юстиції в Україні як особливу систему правосуддя для дітей, а сформувати унікальну систему допомоги неповнолітнім правопорушникам та дітям-жертвам. Найважливішим завданням цієї системи має бути підтримка, допомога та захист дітей, створення умов для розкриття їхніх здібностей та визнання цінності кожної дитини.

Ці плани тривають довше, ніж очікувалося, але прогресивні положення міжнародного права поступово впроваджуються в українське законодавство. Так, 16 липня 2020 року Верховна Рада прийняла в першому читанні Закон про медіацію, який, за словами Генеральної прокуратури, спрямований на вдосконалення концепції побудови повноцінної системи ювенальної юстиції. До кінця цього року в пілотній програмі буде запроваджено новий метод «одноразового» допиту постраждалих дітей: один допит дитини лише однією стороною процесу на кожному етапі[25].

ВИСНОВКИ

Значення положень нормативно-правових актів, які регулюють захист прав дітей в нашій державі, свідчить про нагальну потребу в науковому дослідженні державної ювенальної політики як дієвого засобу обмеження негативного впливу на розвиток суспільних процесів в українському соціумі.

До основних завдань такого дослідження можна віднести: встановлення стану наукової розробки адміністративно-правових проблем формування та здійснення державної ювенальної політики в Україні; розкриття особливостей порушення прав дитини як соціально-правового явища, негативної ситуації в Україні та її залежності від державної ювенальної політики; характеристика державної політики як адміністративно-правової категорії та з'ясування місця в ній державної ювенальної політики; формування основних категорій, що визначають зміст державної ювенальної політики; вироблення дефініції поняття «державна ювенальна політика в Україні»; визначення системи завдань, функцій та принципів державної ювенальної політики в Україні; висвітлення генезису законодавства України, що регулює процеси формування та здійснення державної ювенальної політики», його сучасного стану, встановлення проблем імплементації положень міжнародних правових актів щодо протидії порушенням прав дитини в Україні; характеристика системи суб'єктів та здійснення формування державної ювенальної політики в цілому та окремих її учасників; розроблення заходів налагодження взаємодії і координації діяльності суб'єктів державної ювенальної політики в Україні – характеристика діяльності органів виконавчої влади щодо формування та здійснення державної ювенальної політики у публічній, приватній сфері суспільних відносин та у міжнародних відносинах; розробка концепції інформаційного забезпечення державної ювенальної політики; розробка науково обґрунтованих пропозицій для вдосконалення ювенального законодавства та практики його реалізації з урахуванням розробленої концепції державної ювенальної політики.

Слід також визнати, що протидія порушенням прав дитини, яка є однією із найважливіших державних завдань, від успішного вирішення яких суттєво залежать забезпечення прав і свобод людини, існування демократичних засад державної влади, повинна будуватись на науковій основі, мати свою теоретичну базу.

Така концепція утворюється під час формування наукових засад правової політики у сфері запобігання деліктам у цілому, системоутворюючим складовим елементом якої є державна ювенальної політика. Формування нового наукового напрямку у нашому правознавстві мало б і відповідне практичне значення. Ідеться про посилення теоретико-правової основи протидії правопорушенням та її правильне застосування, а також про успішну реалізацію державних програм у цій сфері. Зазначене передбачає суттєве оновлення змісту підготовки кадрів для органів державної влади та місцевого самоврядування, підвищення рівня правової освіти пересічних громадян у галузі протидії порушенням прав дитини.

А також слід врахувати й нагальну потребу в суттєвому покращенні іміджу нашої держави, наближенні системи організації і здійснення влади до загальносвітових та європейських правозахисних стандартів.

Отже, проведення ґрунтовного правового дослідження сприятиме формуванню теоретичного підґрунтя державної ювенальної політики як правового інституту, дозволить визначити її місце у системі правової політики та серед заходів, спрямованих на подолання порушенням прав дитини, встановити її предмет, принципи, завдання, коло суб'єктів формування і здійснення, а також дозволить розробити науково обґрунтовані пропозиції для вдосконалення ювенального законодавства та практики його реалізації.

Список використаних джерел

1. Назимко Є. С. Історичний метод та проблеми періодизації історії розвитку інституту покарання неповнолітніх. *Jurnalul Juridic National: teorie si.* 2014. № 1. С. 47–57. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/1/9.pdf> (дата звернення 16.04.2022).
2. Біблія. Новий Заповіт. Книга Вихід, 20: 13, 14, 15, 17. URL: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/ishod.html>. Євангеліє від Матвія, 18:6. URL: <https://only.bible/bible/%20ukr/40/18/#6> (дата звернення 16.04.2022).
3. Біблія. Старий Заповіт. Книга Вихід, 20: 13, 14, 15, 17. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/02/20.htm> (дата звернення 16.04.2022) .
4. Лелеков В.А., Кошелева Е.В. Ювенальная криминология : учебник. Воронеж: ВИ МВД России, 2012. 495 с. URL: <https://www.twirpx.com/files/science/law/crime/russia/> (дата звернення 20.04.2022) .
5. Коран. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/sura-17.html> (дата звернення 20.04.2022) .
6. Давиденко В. Л. Віктимологія як галузь кримінологічної науки. Європейські перспективи. 2014. № 8. С. 118–121. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=evpe_2014_8_22 (дата звернення 20.04.2022) .
7. Hentig G. Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. *The Journal of Criminal Law and Criminology.* 1941. V. 31. P. 304. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Remarks-on-the-Interaction-of>

- [Perpetrator-and-Hentig/525e6a8edc0cfa2d7dd72832f428bdd2f2720a16](#) (дата звернення 27.04.2022).
8. Вишневецкий К.В. Классификация виктимности. Теория и практика общественного развития. 2014. № 2. С. 417–418. URL:https://www.researchgate.net/publication/340550417_KRIMINOGENN_AA_VIKTIMNOST_DETEJ_OSTAVSIHSA_BEZ_POPECENIA_RODITEL_EJ_KRATKIY_OBZOR_LITERATURNYH_ISTOCNIKOV_Zurnal_Viktimologia (дата звернення 27.04.2022).
 9. Савельев А.И. Несовершеннолетние жертвы преступлений как объект виктимологического исследования. Психопедагогика в правоохранительных органах. 2012. № 1 (48). С. 61-65. URL:<https://victimolog.ru/index.php/victimo/article/view/336> (дата звернення 27.04.2022).
 10. Борисова А.А. Виктимологические аспекты профилактики преступлений в отношении несовершеннолетних. Вестник Международного института экономики и права. 2015. № 4 (21). С. 75–80. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/nesovershennoletnie-zhertvy-sovremennoy-rossiyskoy-prestupnosti-statistiko-viktimologicheskoe-izmerenie-2009-2015-gg> (дата звернення 27.04.2022).
 11. Сорокун П.В., Лексина Д. О. История развития виктимологии. ЭПИ Международный научно-практический журнал «эпоха науки». 2017. № 12. С. 110–112. URL:http://eraofscience.com/EofS/Vypyski2017/December2017g/12dekabr_2017..pdf (дата звернення 04.05.2022).
 12. John Muncie. Youth Victimization. Cjm. Autumn, 2000. № 41. 475 p. URL:<http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2019-2/Pravo-ua-2019-2.pdf> (дата звернення 04.05.2022).
 13. Вишневецкий К.В. Виктимность несовершеннолетних и проблемы социализации личности. Теория и практика общественного развития. 2012. № 9. С. 265–270. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/viktimnost->

[nesovershennoletnih-i-problemy-sotsializatsii-lichnosti](#) (дата звернення 04.05.2022).

14. Якимова Е.Д. Виктимологическая профилактика преступности: содержание и задачи. Виктимология. 2014. № 1 (1). С. 55–58. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/viktimologicheskaya-profilaktika-prestupnosti-soderzhanie-i-zadachi> (дата звернення 04.05.2022).
15. Навроцький В. О. Предмет, завдання та функції науки кримінального права. Правова доктрина України: у 5 т. Х.: Право, 2013. Т. 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація та В. І. Борисова. С. 17-29. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4418&download_id=1449 (дата звернення 14.05.2022).
16. Назимко Є. С. Види та загальна характеристика спеціальних функцій ювенальної пенології. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2013. № 6-2. Т. 2. С. 91-93. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-2/24.pdf> (дата звернення 15.05.2022).
17. Назимко Є. С. Загальні функції ювенальної пенології: види та характеристика. Митна справа. 2013. № 1. Ч. 2. Кн. 1. С. 156-162. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1734/teoretiko_prikladni_zasadi_stanovlennya.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення 19.05.2022).
18. Общая теория права : учеб. для юрид. вузов / Ю. А. Дмитриев, И. Ф. Казьмин, В. В. Лазарев [и др.] ; под общ. ред. А. С. Пиголкина. 2-е изд. М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1996. 384 с. URL: <https://lawbook.online/prava-gosudarstva-teoriya/obschaya-teoriya-prava-uchebnik-dlya.html> (дата звернення 20.05.2022).
19. Павлов С. В. Функції та завдання криміналістики (теоретико-прикладний аспект): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних

наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут МВС України, 2003. 202 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9802/Kryminalnyi%20protses%20ta%20kryminalistyka_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 22.05.2022).

- 20.Черкас М.Є. Функції правосвідомості в механізмі правового регулювання: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Х. : Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2010. 207 с. URL:<https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1724/dysertaciynamuzha.pdf> (дата звернення 20.05.2022)
- 21.Про концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні від 24.05.2011 № 597/2011. Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text> (дата звернення 22.05.2022)
22. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 22.05.2022)
23. Про внесення змін до Конституції України від 02.06.2016 №1401-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 28, ст.532. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення 22.05.2022)
- 24.Костенко О.П. Ювенальна юстиція має захищати, а не карати. Донецчина. ЗмІНІ. 13.08.2020. URL: <https://acmc.ua/yuvenalna-yustycziya-maye-zahyshhaty-a-ne-karaty/> (дата звернення 22.05.2022)

25. Про медіацію від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2022, № 7, ст.51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 22.05.2022).